

УДК 331.101

МЕХАНІЗМ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРЕСІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: СУТНІСТЬ І РОЛЬ У МОДЕРНІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ

Шапошников К.С., д.е.н.

Херсонський державний університет

Дана стаття присвячена обґрунтуванню механізму інституціоналізації інтересів в національній економіці, виявлено соціально-економічну сутність інституціоналізації та досліджено її вплив на модернізацію корпоративного сектору. Доведено, що інституціоналізація інтересів у національній економіці забезпечує міру підпорядкування індивідуальних інтересів суспільним інтересам та впливає на модернізацію всіх секторів національної економіки, в тому числі і корпоративного. Обґрунтовано, що роль інституціоналізації в цьому секторі полягає в тому, що вона є чинником зниження невизначеності й основою для прогнозування поведінки суб'єктів господарювання. Визначено, що інституціоналізована роль - це найбільш постійна в даному інституті сукупність поведінкових очікувань, відмова від якої найбільш суворо карається.

Ключові слова: економіка знань, інститут, інституціоналізація, корпоративний сектор, корпоративне управління, корпорація, національна економіка.

This article is devoted to the mechanism of institutionalization interests of the national economy, identified socio-economic essence of institutionalization and investigated its impact on the modernization of the corporate sector. It is proved that the institutionalization of interest in the national economy provides a measure of the subordination of individual interests and public interests affected by the modernization of all sectors of the national economy, including corporate. Proved that the role of institutionalization in this sector is that it is a factor in reducing uncertainty and the basis for the prediction of behavior of economic entities. Determined that the institutionalized role - is the most constant in this institute set of behavioral expectations, failure of which the most severely punished.

Key words: institute, institutionalization, knowledge economy, corporate sector, corporate governance, corporation, national economy.

Актуальність проблеми. Провідним гаслом сьогодення для більшості країн світу є перехід до інформаційного суспільства. В Україні становлення інформаційного суспільства відстає від провідних країн світу, що

багато в чому пов'язано з низькою ефективністю інституційної структури національної економіки, яка гальмує інноваційний розвиток. Проведені інституціональні трансформації не забезпечують узгодження інтересів різних груп в національній економіці, оскільки не відповідають їх потребам і тому занадто повільно впроваджуються в господарське життя. Наприклад, в Україні зацікавленість до праці, виражена в конкретних результатах, якості праці, поки не знаходить адекватного відбиття в рівні оплати праці. Тим часом експерти відзначають, що чим повільніше відбуваються інституційні та культурні зміни, тим дешевшою є робоча сила, тим довше у країнах наздоганяючих цивілізацій буде сокорочуватись розрив між сучасним (корпоративним) і традиційним (суто виробничим) секторами національної економіки.

Сконцентрувати зусилля суспільства на цілі модернізації неможливо без солідарності, узгодженості інтересів в національній економіці.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичною основою для вирішення проблеми визначення «механізму інституціоналізації інтересів» є інституціональна економічна теорія, теорія корпоративного управління, теорія господарства тощо. Проте фундаментальних теоретичних досліджень, які безпосередньо пов'язані з темою даної роботи, у вітчизняній літературі небагато. В сучасній економічній теорії існує досить широкий набір версій і підходів у розумінні інституціоналізації. Так, одні економісти (А. Олійник [3], Д. Львов [1], А. Тарушкин [4]) під інституціоналізацією розуміють перетворення на різні форми асоціацій. Інші (Д. Ходжсон [6], А. Шаститко [7]) – процес формування функціональних, нормативних та владних відносин між інституціональним суб'єктом і суб'єктами навколишнього середовища. Треті (О. Вільямсон [2], А. Ткач [5]) стверджують, що інституціоналізація - це процес закріплення зовнішньої норми в суспільній практиці, її фактичного підтвердження в реальній поведінці людей, в правовому полі.

На наш погляд, дані підходи хоча і не суперечать один одному, але і не є результатом універсального економічного знання.

Мета роботи полягає у обґрунтуванні поняття «механізм інституціоналізації інтересів» для опису процесу формування нового соціального порядку, відповідного вимогам інформаційного суспільства.

Викладення основного матеріалу дослідження. Кожне з наведе-

них вище визначень розкриває елемент механізму інституціоналізації. Тому під інституціоналізацією слід розуміти соціально-економічні процеси, які формують організацію суб'єктів, перетворюючи їх взаємодії в інституціональну систему, елементи якої перетворюються на загальноприйнятту практику, котра зберігається в незмінній формі протягом ряду поколінь, підтверджуючись в реальній поведінці людей.

Оскільки спонукальним мотивом діяльності людей виступають їх інтереси, то необхідно говорити про інституціоналізації інтересів, результатом якої є система інститутів в національній економіці.

Інститути ми розглядаємо як формальні або неформальні межі, котрі структурують поведінку економічних агентів в економічній, соціальній та політичній сферах. Суб'єкти такої взаємодії стають інституційними суб'єктами, тобто носіями певних специфічних норм і правил як результату узгодження взаємовідносин індивідів в рамках даного інституту, що накладає певні обмеження на поведінку взаємодіючих сторін [8; 9]. Інститути є відносно стійкими компонентами суспільного життя. Вони виникають як похідні від інтересів, продукт узгодження інтересів автономних суб'єктів національної економіки, на що звертають увагу представники нового інституціоналізму [2; 5; 7]. Це пояснюється тим, що дії людей виступають в стійких і в той же час чітко різних ролях.

При цьому вони визнаються в суспільстві як значущі, необхідні й узгоджуються з суспільними інтересами, тобто інститут – це результат певних компромісів. Таким чином, інституціоналізація інтересів у національній економіці забезпечує міру підпорядкування індивідуальних інтересів суспільним інтересам та впливає на модернізацію всіх секторів національної економіки, в тому числі і корпоративного, котрому і присвячено нашу статтю. Узагальненою характеристикою інститутів виступає їх функціональність. Це пов'язано з тим, що економічні агенти намагаються реалізувати свої інтереси спільно і шукають для цього способи взаємодій. Ці взаємодії відображаються в інститутах, основне призначення яких не в тому, щоб бути просто правилами гри, а в функціональній організації взаємодій людей, груп і спільнот [1; 3; 4].

Окремої уваги в цьому контексті заслуговують корпоративні права держави. Корпоративне право є складним структурним утворенням, зміст якого становлять зобов'язальні зв'язки (між корпоративними формами

організації бізнесу в національній економіці та окремими економічними агентами, що діють в корпоративному секторі національної економіки, а також між окремими стейкхолдерами корпорації, немайнові, в т. ч. і організаційні зв'язки. Усі ці соціально-економічні відносини мають свій зміст, особливості реалізації їх учасниками суб'єктивних прав і виконання суб'єктивних обов'язків.

Виходячи з цього висновку та на підставі аналізу інституціональної бази можна стверджувати, що поняттям «корпоративне право» сьогодні охоплюються такі права стейкхолдерів корпорації, які, підкреслимо, можуть бути реалізовані в різних за характером відносинах [1; 5]:

- право брати участь у формуванні статутного фонду корпорації;
- право брати участь у розподілі прибутку корпорації та одержувати його частку (дивіденди);
- право продати акції корпорації, відокремити частку в статутному фонді корпорації з обмеженою відповідальністю;
- право на виплату вартості майна при виході або виключенні учасника з товариства з обмеженою відповідальністю;
- право на участь у розподілі коштів товариства при його ліквідації.

Прагнення економічних агентів до узгоджених дій є поштовхом для розвитку та модернізації корпоративного сектору національної економіки [8; 10]. Тому роль інституціоналізації в цьому секторі полягає в тому, що вона є чинником зниження невизначеності й основою для прогнозування поведінки суб'єктів господарювання. Інститути пропонують схему дії в тих сферах, де ця схема не існувала і тому в ній була невизначеність. Так, в процесі інституціоналізації корпоративного сектору відбувається заміна спонтанної поведінки на передбачувану. Суспільство, створюючи інститути, закріплює певні види соціальної взаємодії, позиціонує їх як постійні та обов'язкові. Далі на цій основі розробляється система санкцій. Фіналом інституціоналізації інтересів можна вважати створення відповідно до норм і правил чіткої інституційно-рольової структури інтересів, схваленої більшістю учасників соціально-економічних відносин.

Інституціоналізована роль - це найбільш постійна в даному інституті сукупність поведінкових очікувань, відмова від якої найбільш суворо карається. Рольові приписи вимагають деякої комплементарної однаковості у відносинах тих, хто виконує окремі інституційні ролі. Си-

стема ролей часто виражається в формальних кодексах, які є лише частиною загальної поведінки, що створює інституційну роль. Існують і норми поведінки в окремих ролях [6; 7]: так створюється інституціональна основа для подальшої взаємодії інтересів у корпоративному секторі національної економіки.

Слід враховувати, що як встановлення «правил гри», так і вирішення конфліктів можуть здійснюватися самими суб'єктами господарювання без втручання держави. З цією метою ними створюються спеціальні інституційні структури – організації саморегулювання, котрим делегуються певні повноваження і частина прав суб'єктів господарювання. Іншими словами, механізм інституціоналізації інтересів у національній економіці також пов'язаний із створенням організацій та установ, які організують функціонування відповідного інституту, управління і контроль його діяльності, що знову ж таки впливає на модернізацію корпоративного сектору.

Суб'єктом інституціоналізації інтересів у національній економіці виступає соціальна спільність, що володіє спільним інтересом і прагне до його реалізації та захисту. Об'єкт інституціоналізації інтересів – це коло проблем, фактів, явищ, які зачіпають інтереси економічних агентів. Отже, характерними ознаками інституціоналізації інтересів у національній економіці є:

- в основі інституціоналізації лежить процес узгодження інтересів;
- в процесі інституціоналізації інтересів соціальні практики стають регулярними, довготривалими;
- інституціоналізація інтересів обумовлює утворення набору норм і правил, які задають контекст існування і взаємодій суб'єктів господарювання;
- інституціоналізація інтересів пов'язує (інтегрує) поведінку носіїв інтересів;
- інституціоналізація інтересів супроводжується створенням організацій та установ, що забезпечують стійкість функціонування відповідного інституту, управління та контроль його діяльності.

Одним з критеріїв ступеня завершеності процесу інституціоналізації інтересів може бути масова передбачувана поведінка носіїв інтересів відповідно до інституціональних зразків поведінки. Відповідність

фактичної поведінки інституціональним зразкам буде найбільш повною за умови інтеріоризації суб'єктами інтересів цих зразків. Результатом засвоєння інституціональних норм є поява в структурі свідомості суб'єктів інтересів таких якостей, завдяки яким вони сприймають інтереси інших суб'єктів як свої власні в тих аспектах, в яких цього вимагає розглянута норма [4; 5; 7]. Таким чином, функцією інституціоналізації є забезпечення синергії інтересів, а це в свою чергу найбільш характерно для корпоративного сектору національної економіки.

Інституціоналізація інтересів у національній економіці може бути досліджена у двох контекстах.

По-перше, як історичний процес зародження і встановлення нових інститутів, що дозволяє розкрити причини та умови їх виникнення.

І, по-друге, в якості функціонування інститутів в рамках соціально-економічної системи в зв'язку з процесом адаптації інтересів індивідів, колективів, секторів, в ході чого формуються механізми, що забезпечують стабільність та стійкість розвитку. Розглядаючи інституціоналізацію інтересів як історичний процес, можна спостерігати конвергенцію інститутів. Індивідуальний інтерес на пострадянському просторі на перших етапах отримав першість над загальнонаціональним [1; 3; 4]. У цих умовах пошук оптимальної інституціональної системи має бути спрямований у бік гармонізації двох систем – правової та звичаєвої, що теж найбільш характерно для корпоративного сектору національної економіки. Отже, модернізація корпоративного сектору національної економіки забезпечує рівновагу інтересів суспільства в цілому, його окремих груп та індивідів.

У рамках другого підходу до дослідження інституціоналізації інтересів у національній економіці вивчаються функції інститутів. На наш погляд, найбільший інтерес викликає дискусія, яка ведеться в літературі про те, наскільки доцільно поєднати функціонування різних інститутів в інституціональній системі. Якщо інтерес зникає, то існування інституту виявляється безглуздом: відбувається порушення функцій інституту якісного характеру, що призводить до деінституціоналізації інтересів, тобто переходу інтересів у попередню фазу і поведінка стає непередбачуваною. Отже, механізм інституціоналізації інтересів у національній економіці надає соціально-економічним зв'язкам, які лежать в основі інститутів, упо-

рядкованого, нормативного характеру, що дає можливість впроваджувати принципи корпоративного управління.

Україна, пред'являючи високий попит на інвестиції для модернізації корпоративного сектору національної економіки, з одного боку, має власні інвестиційні ресурси, а з іншого боку, вона не в змозі забезпечити для них високі стабільні темпи зростання: малий бізнес уникає масштабних довгострокових проектів, а тому це під силу тільки корпоративному сектору національної економіки. Національній економіці необхідний власний інноваційний прорив до «економіки знань», який можуть забезпечити механізми інституціоналізації коаліцій інтересів за модернізацію. Виділимо такі механізми.

Перший тип – це механізм активності елітних груп, роль яких у інституціоналізації подібна ролі архітекторів. В інституціональному проектуванні політичні еліти повинні враховувати динамічно мінливі інтереси провідних соціальних груп у ході розвитку суспільства.

Другий тип – механізм формування мережевих корпоративних відносин [8]. В індустріальну епоху найпоширенішим типом організації була бюрократія. Сьогодні бюрократія стає неефективною, тому потрібні нові типи організацій, наприклад мережеві корпорації.

Третій тип – механізм підвищення ступеня суб'єктності, тобто рівня усвідомлення суб'єктами інституціоналізації своїх інтересів. В інформаційному суспільстві ключовим фактором виробництва стає людський фактор, відбувається зростання якості життя, що викликає зміни суспільного життя, обумовлює пріоритет соціальних, корпоративних цінностей над суто економічними.

Четвертий тип – це механізм соціальних мереж та рухів, котрий становить інтерес у зв'язку з активізацією профспілкового, екологічного, жіночого, споживчого рухів у інноваціях різного типу. Найчастіше соціальні рухи формуються на базі соціально-професійних груп. Чим важливіше роль тієї чи іншої соціально-професійної групи в технологічному процесі, тим активніші дії цієї групи щодо захисту своїх інтересів. При цьому соціальна мережа захищає інтереси не тільки своїх безпосередніх учасників, але і всіх людей, котрі мають подібні інтереси.

Висновки. Отже, в інтересах формування інформаційного суспільства необхідний перехід від жорсткого державного регулювання до політики

гнучкого стимулювання розвитку та модернізації корпоративного сектору національної економіки. При цьому діяльність держави повинна бути спрямована на впровадження механізмів та інститутів, котрі стимулюють інтерес до інновацій та інвестицій в людський капітал, забезпечення соціальної справедливості та солідарності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Введение в институциональную экономику: [учеб. Пособие] / под ред. Д.С.Львова. – М.: Экономика, 2005. – 611с.
2. Вільямсон Олівер Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / Е. Олівер Вільямсон. – К.: Артк, 2001. – 534с.
3. Олейник А. Н. Институциональная экономика [Текст] : учебно-методическое пособие / А. Н. Олейник // Вопросы экономики. — 2003. — № 1-12.
4. Тарушкин А.Б. Институциональная экономика: [Учебное пособие] / А.Б.Тарушкин; СПбУЭФ. – СПб.: Питер, 2004. – 312 с.
5. Ткач А.А. Институціональні основи економіки у трансформаційних суспільствах / А.А.Ткач // Соціально-економічні та аграрні трансформації в Україні і Польщі в контексті Європейської інтеграції: [Зб. наук. праць]. – К.: НАН України, 2004. – С. 114 – 119.
6. Ходжсон Д. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Д.Ходжсон; пер с англ. – М.:Дело, 2003. – 956 с.
7. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория / А.Е.Шаститко; 3-е изд. перераб и дополн. – М.:Эконом. фак-т МГУ ТЕИС, 2002. – 591 с.
8. Шапошников К.С. Институціональні особливості функціонування віртуальних груп / К.С.Шапошников // Економіка: проблеми теорії та практики: [Зб. наук. праць]. - Випуск 219: В 3 т. Том II. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2006. – С. 439 – 444.
9. Шапошников К.С. Еволюція інституціональної теорії в контексті трансформації сучасних економічних систем: [монографія] / Ю.В.Богоявленська, К.С.Шапошников; ЖДТУ. – Житомир: Видавництво ЖДТУ, 2010. – 550с.
10. Шапошников К.С. Креативне корпоративне управління : теорія і практика: [монографія] / К.С.Шапошников; Херсонський державний університет. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2010. – 256 с.